

УДК 613:37.015.3

КУЛЬТУРА БЕЗПЕКИ, ЯК СКЛАДОВА БАЗОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Романів Л.В., Пішак О.В., Бойчук Р.Р.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Формування основ культури безпеки життєдіяльності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу передбачає формування та розвиток у студентів умінь і навичок наукового пошуку, оволодіння науковими методами пізнання і способами організації пізнавальної діяльності. Формування основ безпечної життєдіяльності пов'язане з вихованням культури безпеки життєдіяльності. Цим зумовлене введення курсу «Безпека життєдіяльності» у вищих навчальних закладах. Даний курс сприяє формуванню у студентів умінь і навичок, необхідних їм для здійснення безпечної життєдіяльності. Необхідною умовою досягнення сформованості культури безпеки людини є компетентність у галузі небезпек і способів захисту від них.

Ключові слова: культура безпеки, життєдіяльність, професійна підготовка, фахівці.

Постановка проблеми. У процесі історичного розвитку суспільство поступово усвідомлювало необхідність діяльності, спрямованої не тільки на запобігання хворобам, а й, перш за все, на збереження, зміцнення і примноження культури безпеки життєдіяльності. Проблема формування культури безпеки життєдіяльності суспільства в цілому і кожного з його представників, як профілактичний напрям, розвивалася протягом усієї історичної перспективи. Досвідом доведено, що найбільш результативне вирішення цієї проблеми досягається шляхом загальної освіти особистості, від якої залежить принцип і характер її життєдіяльності й суспільства в цілому [1, с. 13-16]. У наш час питання культури безпеки життєдіяльності людини посідають особливе місце, оскільки нова постіндустріальна епоха зумовила не тільки науково-технічний прогрес, але й збільшення кількості небезпек, з якими стикається людство на кожному етапі свого існування. Разом з тим, на сучасному етапі для суспільства характерним є низький рівень популяризації культури безпеки життєдіяльності, незважаючи на загально визнану цінність здоров'я людини, що є основою безпеки.

Формування основ безпечної життєдіяльності закономірно пов'язане з вихованням культури безпеки життєдіяльності. Цим і зумовлене введення курсу «Безпека життєдіяльності» у вищих навчальних закладах [2, с. 85-94], який ґрунтується на досягненнях сучасної науки та техніки, світової практики збереження життя й здоров'я людей, організаційно-педагогічного та методичного досвіду. Вивчення дисципліни сприяє не тільки формуванню у студентів – майбутніх фахівців – умінь і навичок, необхідних їм для здійснення безпечної життєдіяльності, але й позитивно впливає на виховання в них культури безпеки життєдіяльності. Проте формування культури безпеки життєдіяльності кожної особистості не може обмежуватися лише вивченням певної дисципліни. Слід відзначити, що відповідно до потреб суспільства в підготовці людини до безпечної життєдіяльності в педагогічній теорії та практиці ведеться пошук шляхів і засобів виховання культури безпеки життєдіяльності.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Збереження та відтворення здоров'я знаходяться у прямій залежності від рівня культури здоров'я. Формування культури

здоров'я особистості починається з перших кроків людини у соціальному світі. Одним з дієвих факторів, що впливає на розвиток в людині соціального та біологічного начал є процес формування власної культури безпеки та здоров'я.

Для науковців з України, Польщі та інших країн Європи актуальним є питання формування культури здоров'я школярів та студентів за умов урахування вікових та індивідуальних особливостей (Ю. Аркін, П. Блонський, О. Богданова, Ю. Бурцева, Е. Маєвська, Е. Харлок та інші), урахування гендерних особливостей (С. Вихор, В. Дудукалова, О. Кікінеджи, К. Конажевський, В. Кравець, Л. Столярчук та інші), а також загальних проблем підвищення рівня здоров'я та профілактика щодо зменшення негативних впливів зовнішнього середовища на молодь (Aggio D., Bohn A., De Paula J.S., Rise P., Seabra A., Zou J.). Пошук ефективних шляхів формування здорового способу життя – проблема міждисциплінарна [8, с. 19-26]. Низки праць присвятили темі формування здоров'язберігаючого середовища і формування культури здоров'я такі дослідники, як Д. Зарідзе, М. Гончаренко, Н. Максимова, Т. Бойченко, Л. Попова, В. Шаповалова, О. Шیان.

Проведений аналіз наукових досліджень підтвердив, що в сучасних умовах повинен здійснюватись цілеспрямований процес орієнтації студентів на здоровий спосіб життя, культуру здоров'я. Концепція такого підходу базується на гуманістичних засадах, в основі яких лежить завдання захисту здоров'я людини, надання їй допомоги у зміцненні здоров'я через різноманітні види предметно-перетворювальної діяльності.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні феномену «культура безпеки життєдіяльності» й виявленні особливостей її формування в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. Для реалізації зазначеної мети були поставлені наступні завдання: розглянути і проаналізувати сутність поняття «культури безпеки»; проаналізувати проблеми і особливості формування культури безпеки життєдіяльності; обґрунтувати феномен «культура безпеки життєдіяльності»; виявити особливості формування культури безпеки в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Будь-яка діяльність, пов'язана з виробництвом, починаючи з вибору майданчика і проектування, закінчуючи експлуатацією устаткування і підготовкою персо-

налу, має відповідати принципам психології безпеки. Психологія безпеки є ключовим елементом культури безпеки. А культура безпеки, у свою чергу, є фундаментальною складовою безпеки.

Поняття «культура безпеки» уперше було сформульоване МАГАТЕ у 1986 р. в процесі аналізу причин Чорнобильської аварії. Таким чином, поняття «культура безпеки» є набором правил та особливостей діяльності, організації і поведінки персоналу, який встановлює вищим пріоритетом особисту відповідальність і увагу проблемам безпеки. Безпечне мислення стає культурою, коли група, або спільнота в цілому діє так, що загроза її безпеці стає соціально недопустимим явищем. Впровадження норм безпечної поведінки допоможе уникати ситуацій, коли люди починають з підозрою ставитись один до одного.

Безпека життєдіяльності – галузь знання та науково-практичної діяльності, спрямована на вивчення загальних закономірностей виникнення небезпек, їх властивостей, наслідків впливу на організм людини, основ захисту її здоров'я та життя, а також середовища проживання від небезпек [6, с. 9-16]. Метою є розробка й реалізація відповідних засобів і заходів щодо створення й підтримання здорових та безпечних умов життя і діяльності як у повсякденних умовах побуту й виробництва, так і в умовах надзвичайних ситуацій [4, с. 29-33]. Отже, на наш погляд, в основу визначення поняття «культура безпеки життєдіяльності» мають бути покладені: світоглядна основа, система цінностей, створена людством і така, що культивується суспільством протягом її історичного існування; традиції, стійкі правила поведінки членів суспільства, спрямовані на підтримання і продовження життєдіяльності; духовні, інтелектуальні та матеріальні результати діяльності людей у сфері безпеки. На підставі цих визначених компонентів дефініцію «культура безпеки життєдіяльності» можна визначити як рівень розвитку людини і суспільства, що характеризується значущістю завдання забезпечення безпеки життєдіяльності в системі особистісних і соціальних цінностей, безпечної поведінки в повсякденному житті і в умовах небезпечних та надзвичайних ситуацій, рівнем захищеності від загроз і небезпек в усіх сферах життєдіяльності.

Очевидно, що об'єктом формування культури безпеки життєдіяльності слід розглядати особистість. Адже особливості та якості особистості, що виявляються в повсякденному житті і під впливом небезпек, у надзвичайних ситуаціях, що загрожують продовженню життєдіяльності, є визначальними в тому, щоб не допустити розвитку небезпечних і надзвичайних ситуацій, мінімізувати їх негативні наслідки не тільки для конкретної особистості, але й для суспільства в цілому. Безперечним є і той факт, що безпека поведінки колективів людей, соціальних груп, суспільства в цілому буде залежати від якостей і властивостей людей, котрі входять до їх складу.

Специфічність феномену «культура безпеки життєдіяльності фахівця» полягає в тому, що, по-перше, вона є не тільки компонентом загальнолюдської культури, але й компонентом будь-якої професійної культури, навіть такої, котра, на перший погляд, здається абсолютно безпечною, проте не можна забувати про існування

аксіоми про потенційну небезпеку будь-якої діяльності. Так, професії типу «людина-людина», які не пов'язані безпосередньо з такими джерелами небезпек, як технічні засоби, зумовлені, у свою чергу, соціальними безпеками. По-друге, культура безпеки життєдіяльності фахівця виступає і як самостійне утворення, як особливий вид професійної культури представників професій, пов'язаних з ризиком для життєдіяльності під час виконання професійних функцій (рятувальники, пожежники, військові тощо).

Формування основ культури безпеки життєдіяльності в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах вищого навчального закладу [5, с. 27-29] передбачає формування та розвиток у студентів умінь і навичок наукового пошуку, оволодіння науковими методами пізнання (аналіз, синтез, порівняння, спостереження, експеримент, моделювання, моніторинг тощо) і способами організації пізнавальної діяльності. Крім знань, умінь і навичок, культура безпеки життєдіяльності включає світоглядні ідеї, моральні та естетичні цінності, інтелектуальний досвід вирішення проблем безпеки, досвід безпечного спілкування в процесі спільного виживання.

Культура безпеки життєдіяльності орієнтована на розвиток і самовизначення особистості, її індивідуальних, духовних, пізнавальних здібностей, самореалізацію в процесі навчання, що передбачає оволодіння студентами системою не тільки наукових знань, але й гуманістичних ідеалів, цінностей, переконань і способів діяльності у надзвичайних ситуаціях природного, техногенного характеру, автономного існування людини в природних умовах, при наданні першої медичної допомоги тощо.

Ефективному формуванню основ культури безпеки життєдіяльності майбутнього фахівця в умовах вищого навчального закладу сприяє: узгодженість (цілей, змісту, методів, темпу тощо) діяльності педагога та студентів щодо формування основ культури безпеки життєдіяльності як особистісної цінності в умовах професійної підготовки; систематичне планування діяльності педагога та студентів з підготовки до використання або уникнення небезпечних і шкідливих чинників життєдіяльності в повсякденному і професійному житті; цілеспрямоване формування мотивації студентів до оволодіння культурою особистої безпеки життєдіяльності; формування ціннісного ставлення до безпечної життєдіяльності і потреби самовиховання культури безпеки життєдіяльності студентів [3, с. 73-80]; систематичне відпрацювання з виробленням умінь і навичок безпечної життєдіяльності студентів тощо.

Відповідно до вимог законодавства України, рекомендацій МАГАТЕ була розроблена затверджена Програма конкретних дій, спрямована на становлення і розвиток культури безпеки. Відповідно до вимог нормативних документів в Україні щодо питань безпеки та рекомендацій МАГАТЕ, а також усвідомлюючи важливість культури безпеки для досягнення цілей безпеки, здійснюється діяльність по її формуванню і вдосконаленню. Ця діяльність спрямована на створення атмосфери прихильності персоналу цілям безпеки, його особистої відповідальності і дотримання принципів культури безпеки. Реалізація передбачених Програмою заходів дозволить систематизувати і до-

повнити досвід робіт з формування культури безпеки, а також продовжити роботу з послідовного підвищення її рівня. Програма встановлює організаційно-технічні заходи, направлені на розвиток культури безпеки, і структурована за трьома рівнями: технічна політика щодо безпеки; відповідальність і обов'язки керівництва; персональна відповідальність і обов'язки кожного працівника.

Програмою передбачені заходи, котрі спрямовані на розвиток і вдосконалення системи підготовки персоналу на певних виробництвах; вдосконалення системи заохочення персоналу; формування прихильності принципам культури безпеки у всього персоналу.

Науковцями доведено, що освіта і виховання людей у суспільстві мають бути побудованими на засадах культури безпеки як ціннісного феномену, що зумовлює й забезпечує продовження життєдіяльності суспільства в цілому і кожного з його представників. Саме тому, як засвідчує історичний аналіз, виховання в галузі безпеки життєдіяльності здійснювалося завжди – від моменту народження людини і до кінця її життя – батьками та близькими, оточуючими, суспільством, державою, в процесі самовиховання. Але цей процес, як правило, здійснювався стихійно, на основі певних традицій, здебільшого неусвідомлено. Проте нова епоха вимагає формування культури безпечної життєдіяльності кожної особистості на основі застосування наукових підходів та системного включення питань безпеки в освіту, починаючи з ранніх етапів життєдіяльності людини. Саме тому, як основу формування культури безпеки життєдіяльності можна визначити процес виховання, навчання та розвитку особистості як цілеспрямовані, спеціально організовані та методично забезпечені процеси. Адже культурна спадщина не відтворюється сама по собі і вимагає свідомого відбору, передачі та засвоєння, що виявляється можливим, оптимальним й ефективним у рамках системи освіти.

Необхідність спеціального цілеспрямованого формування культури безпеки життєдіяльності пов'язана з активною розробкою і впровадженням нових технологій, дедалі більшим техногенним навантаженням на довкілля і людину, появою і поширенням нових видів небезпек (екологічних, інформаційних, релігійних (сектанство), соціальних, військових тощо).

Необхідною умовою досягнення сформованості культури безпеки життєдіяльності людини є, перш за все, компетентність людей у галузі небезпек і способів захисту від них. Важливими з цієї позиції виявляються освіта і професійна підготовка студентів в умовах вищого навчального закладу, безперервна освіта, у процесі якої майбутній фахівець повинен не просто навчатися основ безпеки життєдіяльності, а усвідомити необхідність бути частиною системи безпечної життєдіяльності, виховувати в собі культурні

основи поведінкової діяльності, тобто сформувані особистісну культуру безпечної життєдіяльності. Повністю погоджуємося з твердженням про те, що багаторазове повторення в різних видах і формах науково аргументованої інформації дає змогу підвищити рівень знань студентів, збільшити їх зацікавленість, створити передумови для сприйняття отриманих даних через особисте «Я» [7, с. 122-124].

Висновки. Отже, культура безпеки є категорією психологічною, тому роль людської психології в забезпеченні безпеки є базовою, фундаментальною. Роль людини в забезпеченні власної безпеки і безпеки інших людей – майже стовідсоткова.

Поняття «культура безпеки» і «безпека життєдіяльності» відображають взаємозалежні явища і процеси. Культура безпеки, як соціальне явище, втілена в науці (включає наукові знання про безпеку людини і суспільства), мистецтві, міфології, ідеології, релігії, спорті. Безпека життєдіяльності, як наукова дисципліна, систематизує та узагальнює дані різних наук, в понятійній формі відображає закони безпеки людини та суспільства. Безпечна життєдіяльність на індивідуально-особистісному рівні – це характеристика людини та її життєдіяльності, основною передумовою якої є творче привласнення цією людиною культури безпеки.

Безпечна життєдіяльність – це життєдіяльність за законами безпеки (профілактика, мінімізація, подолання, усунення наслідків шкідливих і небезпечних факторів). Культура безпеки особистості включає в себе цілий ряд додаткових компонентів – це не тільки безпечна життєдіяльність, а й мотивація, досвід самовдосконалення, готовності до безпечної життєдіяльності. Звідси випливає, що поняття «культура безпеки» (особистості) є ширшою, ніж поняття «безпека життєдіяльності» (людини).

Отже, освіта та виховання у сфері безпеки життєдіяльності мають забезпечити формування нового мислення, цілісного знання, практичного вміння, необхідного для прийняття обґрунтованих рішень на рівні людини, сім'ї, суспільства, держави. Культура безпеки життєдіяльності виступає структурним компонентом базової культури особистості, є невід'ємною складовою професійної культури кожного майбутнього фахівця, котра не успадковується, а формується, усвідомлюється та прищеплюється в процесі професійної підготовки майбутнього фахівця. Культура безпеки життєдіяльності, як певний стан розвитку людини, соціальної групи, суспільства, що характеризується ставленням до питань забезпечення безпечного життя та трудової діяльності і, головне, активною практичною діяльністю щодо зниження рівня небезпеки, потребує формування протягом життя людини, проте значний період займає процес професійної підготовки в умовах вищого навчального закладу.

Список літератури:

1. Мошкін В. Виховання культури особистої безпеки // Основи безпеки життєдіяльності. – 2000. – № 8. – С. 13-16.
2. Сущенко Л.П. Теоретичні основи запровадження в навчальний процес в умовах університету знань про здоров'я людини: Зб. наук. праць // Проблеми сучасного мистецтва і культури / [за ред. Г.С. Гребенюка]. – Х.: Каравела, 2003. – С. 85-94.

3. Микитюк О. Формування культури здоров'я студентів в умовах модернізації навчально-виховного процесу / О. Микитюк, О. Шиян // Фізична активність, здоров'я і спорт. – 2011. – № 2(4). – С. 73-80.
4. Єрмакова Т.С. Індивідуалізація формування культури здоров'я школярів у польських школах / Т.С. Єрмакова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2015. – № 1. – С. 29-33.
5. Ісаєв С.А. Формування культури безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах України / С.А. Ісаєв, А.П. Пашков // Культура безпеки, екології та здоров'я. – 2010. – № 2. – С. 27-29.
6. Белов О. Актуальні проблеми викладання дисципліни «Безпека життєдіяльності» у вищих навчальних закладах / О. Белов, В. Лапін // Охорона праці. – 2002. – № 9. – С. 9-16.
7. Снегєрев А.В. Некоторые проблемы обучения и подготовки студентов педагогических вузов по вопросам безопасности жизнедеятельности / А.В. Снегєрев, В.Г. Ляшко // Безопасность жизнедеятельности: школа, вуз, общество. – Тула, 2001. – С. 122-124.
8. Klus-Stanska D. Bezpieczenstwo dzieci / D. Klus-Stanska, M. Nowicka. – Krakow: Oficyna Wydawnicza Impuls. – 1999. – 156 s.

Романив Л.В., Пишак О.В., Бойчук Р.Р.

Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича

КУЛЬТУРА БЕЗОПАСНОСТИ, КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ БАЗОВОЙ КУЛЬТУРЫ ЛИЧНОСТИ

Аннотация

Формирование основ культуры безопасности жизнедеятельности в процессе профессиональной подготовки будущих специалистов в условиях высшего учебного заведения предусматривает формирование и развитие у студентов умений и навыков научного поиска, овладения научными методами познания и способами организации познавательной деятельности. Формирование основ безопасной жизнедеятельности связано с воспитанием культуры безопасности жизнедеятельности. Этим обусловлено введение курса «Безопасность жизнедеятельности» в высших учебных заведениях. Данный курс способствует формированию у студентов умений и навыков, необходимых им для осуществления безопасной жизнедеятельности. Необходимым условием достижения сформированности культуры безопасности человека является компетентность в области опасностей и способов защиты от них.

Ключевые слова: культура безопасности, жизнедеятельность, профессиональная подготовка, специалисты.

Romaniv L.V., Pishak O.V., Boychuk R.R.

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University

SAFETY CULTURE AS A COMPONENT OF BASIC CULTURE PERSONALITY

Summary

Formation of vital activity safety foundations at the process of the future specialists training at the conditions of the institution of higher learning makes provision for the development at the students skills and abilities of scientific search, mastering of scientific methods of perception and methods of gnostical activity organization. The formation of the bases of safe life is connected with the development of the culture of the life safety. It is the main cause of the introduction of the course «Safety of life», taught in the high education establishments. This course favors the formation of the knowledge and competence, necessary for the students to maintain the life safe. The necessary condition of the formation of the culture of the life safety is the competence in the classification of dangers and methods of protection.

Keywords: culture of safety, vital activity, professional training, specialists.